

2.

SÆRTREKK OG SÆRSTOFF I DE SYNOPTISKE EVANGELIENE

SÆRTREKK

Finner vi noen spesielle trekk i hvert av de synoptiske evangeliene som skiller dem fra hverandre? Det er mye likt i struktur, språk og innhold, men det er også noen tydelige forskjeller som forteller at det er tre ulike forfattere med hver sin bakgrunn og hver sin målgruppe. Kanskje har hver av dem også noen «teologiske sannheter» som de vil understreke?

Matteusevangeliet

I dette evangelietskriftet finner vi mange sitater fra Det gamle testamentet. I teologien kalles de «refleksjonssitater». Matteus bruker dem, ganske sikkert svært bevisst, for å vise sammenhengen mellom Det gamle testamentet og det han forteller om Jesus. Det gamle testamentet oppfylles i Jesus. Det vil han bevise for lesere og tilhørere i en jødisk sammenheng. Refleksjonssitatene kjennetegnes ved at de innledes med «**dette skjedde for at det skulle oppfylles som er talt ved profeten ...**» og lignende.

Det er over tjue slike refleksjonssitater i Matteus-evangeliet. Til sammenligning er det under ti i både Markus- og Lukas-evangeliet.

Det første finner vi allerede i fortellingen om Jesu fødsel: «Alt dette skjedde for at det ordet skulle oppfylles som Herren har talt gjennom profeten: *Se, jomfruen skal bli med barn og føde en sønn ...*» (Jesaja 7,14/Matteus 1,22f).

Når vismennene kommer til Betlehem for å hylle Jesus, ser Matteus på nytt oppfyllelsen av en profeti i Det gamle testamentet: «For slik står det skrevet hos profeten: *Du Betlehem i Juda land er slett ikke den ringeste av fyrstene i Juda. Fra deg skal det komme en fyrste som skal være hyrde for mitt folk Israel.*» (Mika 5,1/Mt 2,5f).

Også flukten til Egypt og tilbakevendingen til Israel er ifølge Matteus beskrevet hos en profet: «Slik skulle det ordet oppfylles som Herren har talt gjennom profeten: *Fra Egypt kalte jeg min sønn*» (Hosea 11,1/Mt 2,15).

Kong Herodes dreper guttebarna i Betlehem i jakten på Jesus. Matteus viser til et ord hos profeten Jeremia 31,15 for å vise at det er forutsagt i Skriftene: «Da ble det oppfylt som er talt gjennom profeten Jeremia: *I Rama høres skrik ...*»

Johannes Døperen er det også profetert om i Skriftene: «Det er om ham det er sagt ved profeten Jesaja: *En røst roper i ødemarken: Rydd Herrens vei ...*» (Jesaja 52,7/Mt 3,3).

Det at Jesus bosatte seg i Kapernaum, i Sebulons og Naftalis land, er også en oppfyllelse av en profeti: «Slik skulle det ordet oppfylles som er talt gjennom profeten Jesaja ...» (Jesaja 9,1f/Mt 4,13ff).

Bergprekenen (kap. 5-7) er full av stoff fra både de gammeltestamentlige skriftene (Toraen, Profetene og Skriftene) uten at Matteus skriver det direkte. Jødiske lesere vil imidlertid se det umiddelbart. Saligprisningene stemmer med Det gamle testamentets budskap. Til og med bønnen «Vår Far i himmelen» er en jødisk bønn.

Men etter Bergprekenen begynner Matteus igjen å vise direkte til at det som skjer med og gjennom Jesus, er oppfyllelse av Skriftene. Når Jesus begynner sin helbredelsesvirksomhet (8,17), siterer Matteus fra Jesaja 53,17 – den sterkeste profetien om Herrens tjener: «Slik skulle det ordet oppfylles som er talt gjennom profeten Jesaja: *Han tok bort våre plager og bar våre sykdommer.*»

Da Matteus ble kalt til å følge Jesus (9,10ff), hørte han selv disse ordene fra Hosea 6,6 og Mika 6,8 sitert av Jesus: «*Det er barmhjertighet jeg vil ha, ikke offer.*»

Det å følge Jesus kan også ha som konsekvens at en blir forfulgt. Også det er forutsagt i Skriftene: «*Sønn står mot far, datter mot mor ...*» (Mika 7,6; Salme 55,13f/Mt 10,14ff).

Når Døperen Johannes var fengslet og ble anfektet i spørsmålet om Jesus virkelig var Messias (Mt 11), svarte Jesus med flere ord fra profeten Jesaja (29,18f; 35,5; 61,1): «*Blinde ser, og lamme går ... og evangeliet forkynnes for fattige.*»

Enda en gang viser Jesus til at det er profetert om Døperen Johannes i Det gamle testamentet: «*Se, jeg sender min budbærer foran deg, han skal rydde veien for deg*» (Malaki 3,1/Mt 11,10).

I kapittel 12 siterer Matteus Jesaja 42, den første sangen om Herrens tjener (hebraisk: 'Ebed JHWH): «Slik skulle det ordet oppfylles som er talt gjennom profeten Jesaja: *Se, min tjener som jeg har utvalgt, den elskede, i ham har jeg min glede ...*»

Når Jesus taler i lignelser (kap. 13), siterer han selv Jesaja 6,9ff. Matteus skriver at Jesus sier: «På dem blir dette profetordet av Jesaja oppfylt: *Dere skal høre og høre, men ikke forstå ...*»

Enda en gang, i kap. 13,34f, skriver Matteus om hvorfor Jesus talte i lignelser: «Slik skulle det ordet oppfylles som er talt gjennom profeten: *Jeg vil åpne min munn og tale i lignelser ...*» (Salme 78,2).

Fra den dagen Jesus kommer til Jerusalem for å lide og dø (kap. 21ff), siterer Matteus en mengde ord fra Det gamle testamentet for å fortelle at det er profetert om alt det som skjer. Når Jesus rir inn i Jerusalem, skriver Matteus (21,4): «Dette skjedde for at det ordet skulle oppfylles som er talt gjennom profeten: *Si til datter Sion: Se, din konge kommer til deg, ydmyk er han og rir på et esel ...*» (Jesaja 62,11; Sakarja 9,9). Og da Jesus skulle henrettes, siterer Matteus fra Salme 22: «Så korsfestet de ham, og de delte klærne hans mellom seg ved å kaste lodd om dem.» (Matt 27,37/Sal 22,19)

Det er viktig for Matteus at alt som skjer med Jesus i påsken, er nøyaktig oppfyllelse av det Gud har forutsagt i Skriftene. Slik får vitnesbyrdet autoritet blant jødene.

Denne type «refleksjonssitater» er det ikke så mange av i de to andre synoptiske evangeliene. Hvorfor? Fordi Lukas-evangeliet primært er skrevet til ikke-jødiske lesere og Markusevangeliet er et evangeliseringsskrift for både jøder og ikke-jøder i Alexandria, en by der det for øvrig bodde svært mange jøder på den tiden.

SÆRSTOFF

Blar vi gjennom evangeliene vil vi finne «særstoff» i alle tre, mest hos Matteus og Lukas. Med «særstoff» mener vi innhold som ikke er tatt med i de andre synoptiske evangeliene.

Matteus

Matteusevangeliet begynner med **Jesu ættetavle**. Den ligner delvis på ættetavlen i Lukas-evangeliet, men med en vesentlig forskjell: Mens Lukas beskriver Jesu ætt helt tilbake til Adam, begynner Jesu ættetavle med Abraham hos Matteus. Vi forstår det når vi tenker på hvem evangeliene er skrevet til: Matteus skriver for jøder som regner Abraham som stamfar for Israel og det jødiske folket. Matteus oppsummerer navnene på de viktigste personene i Israels historie og deler historien inn i epoker: Første del av historien begynner med utvelgelsen av Abraham, den neste delen med kong David, den tredje med bortføringen til Babylon. Det er fjorten slektsledd fra Abraham til David, fjorten ledd fra David til bortføringen til Babylon og deretter fjorten ledd fram til Kristus (1,1-17).

Alt innhold i kapittel 2 i Matteusevangeliet¹ er særstoff: Vismennene hyller Jesus, flukten til Egypt, barnemordet i Betlehem, tilbakereisen fra Egypt til Nasaret.

Er **Bergprekenen** i Matteus 5-7 særstoff? Lukas (kap. 6) forteller om Jesu **Sletteprekenen**» (se 5,17). Både Matteus og Lukas forteller eksplisitt at det er disippelundervisning (Matt 5,1f; Lukas 6,1). Disiplene tas avsides, bort fra folkemengden. Det kan være samme disippelundervisning gjengitt i to delvis ulike versjoner, men det kan også være to forskjellige settinger. Undervisningen gjengitt i Bergprekenen, gis ved Genesaretsjøen i Galilea (Matteus 5,23-25), slik tradisjonen også sier. Stedet for «Sletteprekenen» er i Judea sør i landet (Lukas 5,17ff). I alle tilfeller er Matteus-versjonen lenger og mer innholdsrik. Noen av ordene i Bergprekenen finner vi gjengitt på ulike steder hos Lukas og Markus.

Saligprisningene i Bergprekenen er delvis annerledes enn i Sletteprekenen. For eksempel gjengis utsagnet «Salige er de som blir forfulgt» annerledes hos Lukas. Saligprisningenes motsetning, «ve-ropene» som vi leser hos Lukas, er ikke med hos Matteus.

¹ NB! Både kapittel- og versinndeling i Bibelen er av langt senere dato enn Bibelens tilblivelse. Det betyr at «vår» oppdeling av kapitler og vers noen ganger blir feil. Derfor bør vi lese vers og kapitler i sammenheng. Også når vi leser de synoptiske evangeliene, vil vi se hvor viktig dette er. Mange avsnitt begynner med ordet «da». Da må vi spørre hva som skjedde like forut.

Ordene om «lovens oppfyllelse», «drap og sinne» og «ed og ærlighet» finner vi ikke i Lukas' slettepreken og heller ikke i Markusevangeliet. Ordet om «ekteskap og skilsmisse» er gjengitt noe annerledes i Lukas- og Markusevangeliet. Nettopp her kommer det tydelig fram at Matteus skriver til jøder.

Ordene om «gaver til de fattige», «bønn» og «faste» er også særstoff hos Matteus. Bønnen «Vår Far i himmelen» er derimot også gjengitt – i en litt annen form – i Lukasevangeliet. Her kan det nevnes at «doksologien» (= lovprisning til Gud) som avslutter bønningen, ikke er med i de eldste håndskriftene. Det er trolig kommet som et «menighetstillegg» når de første kristne generasjoner ba bønningen i gudstjenestene.

Også ordet om ikke å gi hundene det hellige og ikke å kaste perler til svin er særstoff hos Matteus. Når vi tenker på jødene som Matteus sin målgruppe, forstår vi hvorfor han har det med.

Helbredeshistorier er det mange av i alle evangeliene. Mye av dette forteller alle de tre synoptiske evangeliene om, men noe er særstoff. I Matteus-evangeliet finner vi beretningen om de store folkemengdene som kom til ham ved Genesaretsjøen (15,29ff). «De hadde med seg lamme, uføre, blinde, stumme og mange andre. De la dem ned for føttene hans, og han helbredet dem.»

Historien om tempelskatten (Matt 17,24ff) er også særstoff hos Matteus. Vi forstår også det bedre når vi tenker på at Matteus skriver til jøder. Det samme kan vi si om Jesu lignelse om de to sønnene (21,28ff).

Lignelsen om brudepikene og undervisningen om dommen (kap. 25) er også særstoff hos Matteus.

Beretningene om hva som skjedde i Jesu siste uke, utfyller hverandre i de synoptiske evangeliene. Det finnes noe særstoff, som historien om at Judas angret og tar livet sitt (Matteus 27,3ff) og ryktet blant jødene om at disiplene hadde stjålet Jesu legeme (Matteus 28,11ff). «Dette ryktet spredte seg blant jødene,» skriver Matteus. Da forstår vi hvorfor det ikke var nødvendig for Lukasevangeliets lesere å høre det.

Markus

I Markus-evangeliet er det svært lite særstoff. Han gjengir noen ganger noen fortellinger litt annerledes enn Matteus og Lukas. Historien om den blinde mannen ved Betsaida (8,22ff) er det bare Markus som skriver om.

Misjonsbefalingen (Markus 16,15ff) gjengis på noe ulik måte i alle tre evangeliene.

Lukas

I Lukas-evangeliet finner på nytt mye særstoff. Lukas forteller innledningsvis hvorfor han skriver, hvem som er kildene og hvem han skriver til.

Lukas er alene blant evangelistene til å fortelle så mye fra både Døperen Johannes' og Jesu barndom (kap. 1-2). Han gjengir engelens budskap til Sakarja, Døperens far. Han gjengir engelen Gabriels budskap til jomfru Maria, møtet mellom Maria og Elisabet, Marias lovsang og Sakarjas lovsang.

Det er hos Lukas vi kan lese om at Jesus blir båret fram i tempelet, Simeons lovsang, de profetiske ordene fra Anna Fanuels datter og historien om Jesus som tolvåring i tempelet.

Hvordan det nyfødte barnet får navnet Jesus (hebraisk: Jeshua'), gjengis litt ulikt i Matteus-evangeliet (1,21) og Lukas-evangeliet (2,21).

Lukas understreker også på en spesiell måte kvinnene i Jesu følge (8,1ff) og kvinnene som øyenvitner til Jesu oppstandelse. I 7,11ff forteller Lukas om at Jesus vekker sønnen til en enke i byen Nain opp fra de døde, i 7,36ff forteller han om en kvinne som hadde levd «et syndefullt liv», men som får høre fra Jesu munn at syndene hennes er tilgitt. Lukas fremhever også søstrene Marta og Maria som Jesus nære venner (10,38ff).

I 13,10ff leser vi om kvinnen som ble helbredet på en sabbat og en synagogeforstanders reaksjon. I 14,1ff fortelles det om en mann som ble helbredet på en sabbat mens Jesus var gjest hos en fariseer.

Lukas-evangeliet forteller også mer enn de andre synoptiske evangeliene om samaritanene og spenningen mellom dem og jødene: I 9,51ff leser vi en interessant historie om hvordan Jesu disipler Jakob og Johannes reagerte da samaritanene ikke ville ta imot Jesus og disiplene fordi de var på vei til Jerusalem. I 17,11 leser vi om samaritanen som tilba Jesus etter at han var blitt helbredet fra spedalskhet, og i 10,25ff finner vi den kanskje mest kjente historien, nemlig om «den barmhjertige samaritanen». Lukas fremstiller samaritanene positivt og peker på at frelsen også gjelder dem.

Annet særstoff hos Lukas er lignelsen om den rike bonden (12,13ff), Jesu ord om omvendelse og dommen (13,1ff) og lignelsen om fikentreet som ikke bar frukt (13,6ff).

Lukas gjengir flere lignelser som vi ikke finner hos Matteus og Markus: Lignelsen om sølvmynten som ble funnet igjen (15,8ff), om den bortkomne sønnen som kom hjem igjen (15,1ff), om den kloke forvalteren (16,1ff), om den rike mannen og Lasarus (16,19ff), om enken og dommeren som ikke fryktet Gud og ikke tok hensyn til noe menneske, og til slutt finner vi lignelsen om fariseeren og tolleren bare hos Lukas (18,9ff). Alle disse dramatiske og lærerike lignelsene vitner om stor fortellerevne. De er lette å huske og inneholder viktige poeng.

Apostlenes bønn til Jesus om å gi dem større tro (17,5ff) er også særstoff hos Lukas. Det samme er den gode historien om Sakkeus (19,1ff), beretningen om at Jesus gråter over Jerusalem (19,41ff), Jesu ord om å våke og be slik at hjertet ikke blir sløvet (21,34ff) og Jesu avskjedsord til «de tolv» (22,24ff).

Lukas' beretning om Jesu oppstandelse har også med noe som de andre evangelistene ikke forteller om: Jesus åpenbarer seg for to disipler på veien til Emmaus (24,13ff).

Misjonsbefalingen gjengis ulikt hos de tre evangelistene. Versjonen vi finner i Lukas-evangeliet kap. 24 bør leses sammen med Apostlenes gjerninger kap. 1.

KONKLUSJON

Vi kan være utrolig takknemlige for at Matteus, Markus og Lukas skrev ned det de hadde hørt og sett eller fått fortalt fra øyenvitner om livet og budskapet til Jesus. Vi kan være takknemlige for at noen gjorde jobben med å bestemme hvilke skrifter som skulle bli med i den nytestamentlige kanon, og vi kan være takknemlig for alle dem som har gitt det videre til oss. Her er det skatter i mengde for alle som tror på Jesus og vil følge ham.